ePublishing
ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗΣ
NATIONAL DOCUMENTATION CENTRE

Μακεδονικά

Τόμ. 35 (2006)

Μια παπική αντιπροσωπεία στην Θεσσαλονίκη (;1386)

Αθ. Ε. Καραθανάσης

doi: 10.12681/makedonika.14

Copyright © 2014, Αθ. Ε. Καραθανάσης

Άδεια χρήσης Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0.

Βιβλιογραφική αναφορά:

Καραθανάσης Α. Ε. (2011). Μια παπική αντιπροσωπεία στην Θεσσαλονίκη (;1386). *Μακεδονικά*, *35*, 285–290. https://doi.org/10.12681/makedonika.14

https://epublishing.ekt.gr | **e-Εκδότης:** ΕΚΤ | **Πρόσβαση:** 12/10/2024 10:59:35

ΜΙΑ ΠΑΠΙΚΗ ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΕΙΑ ΣΤΗ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ (; 1386)

Τὴν ἄνοιξη τοῦ 1382 ἔφθανε μὲ τιμὲς καὶ ἐλπίδες γιὰ τὴ Θεσσαλονίκη, ὁ Μανουὴλ Παλαιολόγος, υἱὸς τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου Ε΄ τοῦ Παλαιολόγου, σὲ μία περίοδο ὀδυνηρῶν περιπετειῶν γιὰ τὴν πόλη μας καὶ τὴ μεσαιωνική μας αὐτοκρατορία. Ἡ Θεσσαλονίκη, χάρη στὸν ρομαντικὸ αὐτὸν διοικητή, εἶχε καταστεῖ τὸ κέντρο τῆς ἀντιστάσεως ἔναντι τοῦ ἐπελαύνοντος ὀθωμανικοῦ κινδύνου καὶ ὁ Μανουὴλ ἔπραξε ὅσα ἠδύνατο νὰ πράξει γιὰ τὴν ἀναχαίτισή του συνεννοούμενος γιὰ τὴν περίσταση μὲ τὸν ἀδελφό του Θεόδωρο καὶ τὸν Nerio Acciajuoli. Ἡ ἀλληλογραφία του μὲ τὸν Θεσσαλονικέα διδάσκαλό του φιλενωτικὸ φιλόσοφο Δημ. Κυδώνη –τοῦ τελευταίου αὐτοῦ ἔχουμε τὶς ἐπιστολὲς καὶ τεκμαιρόμεθα γιὰ τὸν ἀγώνα καὶ τὴν ἀγωνία τοῦ Μανουὴλ– ἀποτελεῖ τὴν κυριότερη πηγὴ τῶν γεγονότων τῆς ἐποχῆς[1]. Πέραν τῶν λοιπῶν φροντίδων του γιὰ τὴν ἐνίσχυση τῆς ἀμύνης τῆς πόλεως ὁ Μανουὴλ ἐπεχείρησε νὰ ἔχει τὴν ὑποστήριξη τῶν Δυτικῶν· γι' αὐτὸ καὶ πρὸς τὸ τέλος τοῦ χειμῶνος τοῦ 1385 κατέστη γνωστὴ ἡ πρόθεσή του νὰ στείλει πρεσβεία στὸν Πάπα[2], ἀποτελούμενη ἀπὸ τὸν κληρικὸ Εὐθύμιο τὸν μετέπειτα, κατὰ πᾶσα πιθανότητα, Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως (1410-1416)[3] καὶ τὸν Λατῖνο θεολόγο ἀγνώστου ὀνόματος, καὶ φερόμενο ὡς Μαΐστορα στὶς ἐπιστολές· ὁ Εὐθύμιος ὅμως ἦταν φανατικὸς ἀνθενωτικός, πράγμα ποὺ προεκάλεσε τὴν εἰρωνεία τοῦ Κυδώνη ποὺ φαίνεται ὅτι εἶχε κύριο ρόλο τὶς ἀποφάσεις τοῦ Μανουήλ. Ὁ αὐτὸς Κυδώνης ἐξέφραζε τοὺς φόβους του καὶ γιὰ τὸ ἀντιδυτικὸ πάθος τῶν Ἡσυχαστῶν, ἀλλὰ καὶ παρατηροῦσε ὅτι κακῶς ὁ Μανουὴλ δὲν τὸν ἐνημέρωσε γιὰ τὴν πρεσβευτικὴ αὐτὴ ἀποστολὴ στὴ Ρώμη καί, τέλος, ὅτι ἦταν ἕτοιμος, ἂν τὸ ἤθελε ὁ Μανουήλ, νὰ ταξιδέψει καὶ αὐτὸς στὴν Ἰταλία[4]. Ἔγραφε, ὡσαύτως, ὅτι

---

1. Ἀθ. Ε. Καραθανάσης, «Ξαναδιαβάζοντας τὴν ἀλληλογραφία Δημητρίου Κυδώνη καὶ Μανουὴλ Παλαιολόγου (1382-1387) - Ἡ Θεσσαλονίκη κέντρον τῆς ἀντιστάσεως κατὰ τῶν Τούρκων», στὸν τόμο *Χριστιανικὴ Θεσσαλονίκη - Παλαιολόγειος ἐποχή*, ΚΒ΄ Δημήτρια - Ἐπιστημονικὸ Συμπόσιο, Θεσσαλονίκη 1989, σσ. 66-86. Βλ. κυρίως ἐδῶ σσ. 80-81.

2. Δυστυχῶς λείπουν ἀπὸ δυτικῆς πλευρᾶς πληροφορίες, γι' αὐτὴν τὴν προσπάθεια τοῦ Μανουήλ, ἀφοῦ τὸ ἀρχεῖο τοῦ Πάπα Οὐρβανοῦ Στ΄ ποὺ ἀφοροῦσε τὴν περίοδο 8 Ἀπριλίου 1383 - 22 Σεπτεμβρίου 1386 χάθηκε, καὶ οὔτε ὑπάρχει καμμία σχετικὴ μνεία τῶν συζητήσεων τοῦ Μανουὴλ μὲ τὸν Πάπα Κλήμεντα Η΄. Οἱ μόνες σχετικὲς πληροφορίες προέρχονται ἀπὸ τὴν ἀλληλογραφία τοῦ Δημητρίου Κυδώνη καὶ κυρίως ἀπὸ τὶς ἐπιστολὲς 310, 311, 314, 302-306, 308, 309, 313, 315, 316, 318, 322, 327, 334, 335, βλ. R.-J. Loenertz, *Démétrius Cydones, Correspondance*, τ. 2, Città del Vaticano, 1960.

3. Πρὸς τὸν ὁποῖο ὁ Μανουὴλ ἀπέστειλε τὶς ὑπ' ἀριθμ. 39, 40, 51, 55 ἐπιστολές, βλ. G. Mercati, *Notizie di Procoro e Demetrio Cidone ed altri appunti*, Studi e Testi, Città del Vaticano, 1931, σσ. 516-517.

4. Loenertz, *ὅ.π.*, 314, ὅπου ὁ Κυδώνης, γράφοντας σὲ ἄγνωστό μας Θεσσαλονικέα, στὸ τέλος τοῦ 1385, θαυμάζει τὴν πρωτοβουλία τοῦ Μανουήλ, ἀλλ' ἐκφράζει, ὡς ἐλέχθη, τὶς ἀνησυχίες του γιὰ τὴ στάση τοῦ Εὐθυμίου, φανατικοῦ ὀρθοδόξου καὶ ἀνθενωτικοῦ. Πῶς θὰ μιλήσει καὶ πῶς θὰ σταθεῖ αὐτὸς ἐνώπιον τοῦ Πάπα συζητώντας μὲ αὐτὸν γιὰ τὸ filioque; Φοβεῖται μάλιστα μήπως ἐκ τοῦ λόγου αὐτοῦ ἀποτύχει ἡ ἀποστολὴ τῆς ἀντιπροσωπείας καὶ αἰτία θὰ εἶναι ὁ Εὐθύμιος, ὁ ὁποῖος, ὡς γράφει ὁ Κυδώνης, εἶναι κοινὸς φίλος, τοῦ ἴδιου δηλαδὴ καὶ τοῦ

μποροῦσε νὰ προετοιμάσει τὴν ἐπίσκεψη τῶν δύο ἀπεσταλμένων τοῦ Μανουήλ, ὅτι δὲν ἀμφισβητοῦσε τὴ ρητορικὴ δεινότητα τοῦ Λατίνου Μαΐστορος τῆς Θεολογίας. Πάντως, αὐτὸς ὁ Μαΐστωρ τῆς Θεολογίας, μᾶλλον Δομηνικανός, πρέπει νὰ ἦταν καθηγητὴς σὲ κάποιο ἰταλικὸ πανεπιστήμιο, νὰ ἦταν ἑλληνομαθὴς καὶ νὰ εἶχε τὸν ρόλο τοῦ διερμηνέως στὶς συζητήσεις τῆς θεσσαλονίκειας ἀποστολῆς στὴ Ρώμη· εἶναι ἄγνωστο, ὡστόσο, γιὰ ποιὸν ρόλο εὑρισκόταν αὐτὴ τὴ συγκεκριμένη ἐποχὴ στὴ Θεσσαλονίκη. Ὁ Κυδώνης ἔγραφε στὴ μνημονευθεῖσα ἐπιστολή του (χειμώνας ἢ ἄνοιξη τοῦ 1384-1385) πρὸς τὸν Μανουὴλ ὅτι ἤδη εἶχε στείλει ἐπιστολὲς πρὸς τοὺς φίλους του στὴ Ρώμη γιὰ νὰ διευκολύνουν τὴν παραμονὴ τῆς ἑλληνικῆς ἀντιπροσωπείας ἐκεῖ[5]. Ἐνημέρωνε, μάλιστα, καθὼς ἔγραφε, καὶ *τὸν κορυφαῖο καὶ τὸν περὶ αὐτὸν χορόν*, δηλαδὴ τὸν Πάπα Οὐρβανό[6]. Γιὰ τὸν Λατῖνο Μαΐστορα δὲν ἐξέφραζε καμμία γνώμη, ἀφοῦ δὲν τὸν ἐγνώριζε, γι' αὐτὸ καὶ παρέπεμπε τὴν κρίση τῶν ἱκανοτήτων του στοὺς φίλους του στὴ Ρώμη[7]. Φυσικά, τὸ ζητούμενο ἦταν ἡ στρατιωτικὴ βοήθεια ἀπὸ τὴ Δύση[8]. Στὴ μακροσκελὴ ἐπιστολὴ τοῦ Κυδώνη ἀπήντησε ὁ Μανουὴλ μὲ ὀλιγόλογη ἐπιστολή, ἐξηγώντας τὸν χαρακτήρα τῆς ἀποστολῆς[9].

Τὸ θέμα, βεβαίως, εἶναι στὴν περίπτωσή μας κατὰ πόσον ὁ Μανουὴλ ἦταν εἰλικρινὴς σ' ὅ,τι ἀφορᾷ στὴν ἕνωση τῶν Ἐκκλησιῶν, τὴν ὁποία εἶναι προφανὲς ὅτι θὰ συνεζήτησε πολλὲς φορὲς μὲ τὸν ἐν λόγῳ Μαΐστορα κατὰ τὴν παραμονὴ τοῦ τελευταίου στὴ Θεσσαλονίκη. Καὶ βεβαίως καὶ μὲ τόν, οὕτως ἢ ἄλλως, φιλενωτικὸ Δημήτριο Κυδώνη. Ἡ πολιτικὴ τοῦ Μανουὴλ ἐπὶ τοῦ θέματος τῆς ἑνώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν κατὰ τὰ ἔτη ποὺ ἦταν αὐτοκράτωρ (1391-1425), κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον ἀνθενωτική, ἀποδεικνύει ὅτι ὁ Λατῖνος Μαΐστωρ οὐδόλως ἔπεισε τὸν Μανουὴλ κατὰ τὶς ἐδῶ συζητήσεις τους. Ἀναφέρουμε, ὡς παράδειγμα, τὴν ἀντιλατινικὴ πραγματεία ποὺ συνέθεσε ὅταν ἐπισκέφθηκε τὸ Παρίσι τὸ 1400-1402, ὅταν ζητοῦσε ἀπὸ τοὺς Δυτικοὺς στρατιωτικὴ βοήθεια[10]. Ἑπομένως, ἡ ἕνωση τῶν Ἐκκλησιῶν ποὺ προέτεινε τὴν περίοδο 1385-1387 ἦταν καθαρῶς ἐλιγμὸς προκειμένου νὰ ἐπιτύχει στρατιωτικὴ βοήθεια.

Τελικῶς, ἡ ἀποστολὴ πρέπει νὰ ἀπέπλευσε ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη γιὰ τὴν Ἰταλία τὸν Φεβρουάριο ἢ Μάρτιο τοῦ 1385, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὶς προαναφερθεῖσες ἐπιστολὲς τοῦ Κυδώνη, μὲ πρῶτο σταθμὸ τὴ Βενετία, ὅπου καὶ ἐπισκέφθηκε τὶς βενετικὲς ἀρχὲς (τὴ Signoria). Δὲν εἶναι, πάντως, γνωστὲς οἱ ἐνέργειές της στὴ Βενετία, οὔτε καὶ οἱ προσπάθειές της νὰ συναντήσει τὸν Πάπα, ὁ ὁποῖος περιπλανιόταν μεταξὺ Noceva,

---

Μανουήλ. Τὸν χειμώνα ἢ τὴν ἄνοιξη τοῦ 1384-1385 ὁ αὐτὸς Κυδώνης ἔγραφε στὸν Μανουὴλ ὅτι πληροφορήθηκε γιὰ τὴν ἀντιπροσωπεία στὴν Ἰταλία ἀπό κάποιον Πόθο, ἄγνωστο, πάντως, ἀπὸ ἄλλες πηγές, Loenertz, *ὅ.π.*, 302_{34-40}. Γιὰ νὰ ἐπιστρέψουμε στὸν Εὐθύμιο φαίνεται ὅτι ζοῦσε στὸ περιβάλλον τοῦ ἡσυχαστοῦ μητροπολίτου Θεσσαλονίκης Ἰσιδώρου Γλαβᾶ, ὁ ὁποῖος συνδεόταν, ὡς ἐλέχθη, μὲ τὸν Κυδώνη καὶ τὸν ὁποῖο ματαίως ὁ Ἰσίδωρος προσπαθοῦσε νὰ μεταπείσει νὰ ἐπιστρέψει στὴν ὀρθόδοξη πίστη ἀπὸ τὴν ὁποία εἶχε ἀποστεῖ ἀπὸ τὸ 1360, ὁπότε προσεχώρησε στὴ Ρωμαιοκαθολική Ἐκκλησία· βλ. Loenertz, *ὅ.π.*, 133.

5. Loenertz, *ὅ.π.*, 302_{51-52}.

6. *Ὅ.π.*, 302_{38-54}.

7. *Ὅ.π.*, 302_{60-63}.

8. *Ὅ.π.*, 302_{61-75}.

9. É. Legrand, *Lettres de l'empereur Manuel Paléologue*, Paris 1893, σσ. 11-12.

10. Γιὰ τὴν ἀντιλατινικὴ πραγματεία τοῦ Μανουὴλ Παλαιολόγου βλ. J. W. Bavkev, *Manuel II Paleologus (1391-1425): A study in Late Byzantine statesmanship*, New Brunswick 1968, σσ. 192-193, 434, 437.

ὅπου ἦταν ἔγκλειστος, καὶ Γένοβας. Δὲν ἀποκλείεται, ὡστόσο, νὰ κατόρθωσε νὰ συναντήσει τὸν Πάπα στὸν ὁποῖο παρουσίασε τὶς προτάσεις τοῦ Μανουήλ[11].

Ἀκολούθησε ἡ ἐπίσκεψη τῆς παπικῆς ἀποστολῆς στὴ Θεσσαλονίκη τὴν ἄνοιξη ἢ τὸ θέρος τοῦ 1386· καὶ πάλιν οἱ ἐπιστολὲς ὑπ' ἀριθμ. 334, 335, 327 τοῦ Δημ. Κυδώνη ἀποτελοῦν πηγὲς ἀξιόπιστες, κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον, γιὰ νὰ γνωρίσουμε τὰ γεγονότα καὶ τὶς ὅποιες λεπτομέρειες, ὅπως, γιὰ παράδειγμα, ἂν ἡ ἀντιπροσωπεία αὐτὴ ἔλαβε ὁδηγίες ἀπὸ τὴ Ρώμη. Στὴν περίπτωση αὐτὴ ἐπικεφαλῆς τῆς παπικῆς ἀντιπροσωπείας ἦταν μία γνωστὴ προσωπικότητα τῆς ἐποχῆς· πρόκειται γιὰ τὸν Paul Foscari, τὸν λατῖνο ἀρχιεπίσκοπο Πατρῶν. Ὁ ἐν λόγῳ Foscari ἦταν γόνος γνωστῆς βενετικῆς οἰκογενείας, διετέλεσε ἐπίσκοπος Κορώνης, ἔπειτα τοῦ Castello στὴ Βενετία καὶ τὸ 1375 προήχθη σὲ ἀρχιεπίσκοπο Πατρῶν καὶ τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1387 μετὰ τὸν θάνατο τῆς βασίλισσας Ἰωάννας τῆς Νεαπόλεως ὀνομάσθηκε κυβερνήτης (βάϊλος) τοῦ πριγκηπάτου τῆς Ἀχαΐας. Ἀπὸ τὴ θέση αὐτὴν εἶχε σημαντικὸ ρόλο στὰ πράγματα τῆς Ἑλληνικῆς Ἀνατολῆς, ὅπου συγκρούονταν Ἕλληνες, Φράγκοι, Καταλανοὶ καὶ Τοῦρκοι, ἔχοντας πάντοτε τὴ στήριξη τῆς πατρίδος του Βενετίας καὶ φυσικὰ τὴν προστασία τοῦ Πάπα Οὐρβανοῦ Στ΄, τοῦ ὁποίου ὁ Foscari ἦταν παπικὸς βικάριος τοῦ πριγκηπάτου τῆς Ἀχαΐας[12]. Ἦταν λοιπὸν ὁ Foscari τὸ καταλληλότερο πρόσωπο νὰ ἡγηθεῖ αὐτῆς τῆς παπικῆς ἀντιπροσωπείας στὴ Θεσσαλονίκη τὴν ἄνοιξη-θέρος τοῦ 1386, ὅπως προκύπτει ἀπὸ ἐπιστολὴ τοῦ Κυδώνη πρὸς τὸν Θεσσαλονικέα Ραδηνό[13]. Στὴν παπικὴ ἀντιπροσωπεία μετεῖχε καὶ ὁ φρὲ Γαρσία, τὸν ὁποῖο μνημονεύει καὶ ὁ Κυδώνης στὴν ἴδια ἐπιστολή του πρὸς τὸν Ραδηνό[14]. Παραδόξως, ὅμως, ἀντὶ τῆς Θεσσαλονίκης οἱ παπικοὶ ἀποβιβάσθηκαν στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ ἡ ὑποδοχὴ ποὺ τῆς ἐπιφυλάχθηκε δὲν ἦταν καὶ ἡ καλύτερη. Ὁ Δημ. Κυδώνης αὐτόπτης μάρτυς γεγονότων, διηγεῖται γιὰ τὴν παραμονὴ τῶν παπικῶν στὴ Βασιλεύουσα σὲ ἐπιστολή του πρὸς τὸν Θεσσαλονικέα Ραδηνό[15]. Μετὰ τὴν ἀποτυχία τῶν παπικῶν στὴν Κωνσταντινούπολη, ἀκολούθησε ἡ ἐπίσκεψή της στὴ Θεσσαλονίκη, ὅπου ἔφθασε στὰ τέλη τοῦ θέρους ἢ ἀρχὲς τοῦ φθινοπώρου. Ἡ ἀποστολὴ καθυστέρησε νὰ ξεκινήσει γιὰ τὴ Θεσσαλονίκη λόγῳ τρικυμίας, ἐνῶ μία ἄλλη φήμη ἤθελε νὰ ὀφείλεται σὲ λοιμὸ ποὺ ἐμφανίσθηκε σὲ πληρώματα πλοίου[16]. Στὴν ἐπιστολή του αὐτὴ πρὸς τὸν Ραδηνὸ ὁ Κυδώνης

---

11. T. George - S. J. Dennis, *The Reign of Manuel II Palaeologus in Thessalonica, 1382-1387*, ἔκδ. Pont. Institutum Orientalium Studiorum, Romae 1960, σσ. 142-144.

12. Γιὰ τὸν Foscari βλ. Κ. Τριανταφύλλου, *Ἱστορικὸ Λεξικὸ τῶν Πατρῶν*, τ. 2, Πάτρα 1995, στ. 21, 91 καὶ G. Fedalto, *La Chiesa Latina in Oriente*, τ. 1, Verona 1981, σσ. 366-368.

13. George - Dennis, *ὅ.π.*, σσ. 145-146· Loenertz, *ὅ.π.*, 334.

14. *Ὅ.π.*, 334_{30}· ὁ Γαρσία (Garcia) ἦταν Ἰσπανὸς κληρικός, πιθανῶς Δομηνικανός, ποὺ μνημονεύεται συχνὰ στὶς ἐπιστολὲς τοῦ Κυδώνη ὑπ' ἀριθ. 221_{7}, $260_{16, 22}$, 266_{4}, 310_{5}. Τὸ θέρος τοῦ 1384 εὑρισκόταν στὸ Ναύπλιο μὲ τὴν παπικὴ κουρία καὶ πρέπει νὰ ταυτισθεῖ μὲ τὸν Garcia, ἀρχιεπίσκοπο Θηβῶν, ἐκλεγέντα πρὸ τῆς 1ης Ἰουνίου 1387· βλ. George - Dennis, *ὅ.π.*, σ. 145 σημ. 30.

15. Loenertz, *ὅ.π.*, 334, ἐπιστολὴ Κυδώνη πρὸς τὸν Θεσσαλονικέα Ραδηνό. Ὁ Κυδώνης γράφει στὴν ἐπιστολὴ αὐτὴν γιὰ τὴν ἀποτυχία τῆς ἀποστολῆς, τὴν ἀποτυχία τῆς ἑνώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν τὴν ἀπόρριψη τοῦ filioque, τὴν περιφρονητικὴ συμπεριφορὰ τῶν Ἑλλήνων πρὸς τὴν παπικὴ ἀντιπροσωπεία, 334_{12-14}·

16. Γιὰ τὸν λοιμὸ στὴν Κωνσταντινούπολη ἔχουμε τὴν πληροφορία ἀπὸ ἐπιστολὴ τοῦ Ἰσιδώρου Γλαβᾶ πρὸς τὸν Παλαιῶν Πατρῶν: *Πρὸ μηνῶν γὰρ ἤδη τριῶν μηνῶν λοιμώδης ἐπισχεθεῖσα νόσος τὴν νεαρὰν κατεβόσκετο ἡλικίαν...*, βλ. Σπ. Λάμπρου, «Ἐπιστολαὶ τοῦ ἁγιωτάτου Ἰσιδώρου ἐπισκόπου Θεσσαλονίκης», *Νέος Ἑλληνομνήμων* 9 (1912) 378, ἐπιστολὴ Ε΄, 5-14. Βλ.

γράφει ὅτι ὁ παπικὸς πρεσβευτὴς ἀναχωρεῖ γιὰ τὴ Θεσσαλονίκη εὐχόμενος μὴν τύχει τῆς ἰδίας ὑποδοχῆς καὶ ἐκεῖ, τοῦ ἐκφράζει τὴ βεβαιότητα ὅτι ὁ παπικὸς πρεσβευτὴς ἔρχεται στὴ Θεσσαλονίκη μὲ τὴν πεποίθηση ὅτι θὰ κάμει τὸ καλύτερον, γι' αὐτὸ καὶ ζητεῖ ἀπὸ τὸν Ραδηνὸ νὰ συμβουλεύσει τὸν Μανουὴλ νὰ τὸν τιμήσει κατὰ τὸν δέοντα τρόπον γιατὶ ἀξίζει αὐτὴν τὴν τιμὴ ἐκ τοῦ χαρακτῆρος του. Στὴν ἴδια ἐπιστολὴ μνημονεύεται καὶ ὁ φρὲ Γαρσία ποὺ ἦταν, καὶ αὐτός, φίλος τοῦ Μανουήλ[17]. Στὴ Θεσσαλονίκη ἡ παπικὴ ἀντιπροσωπεία ἔγινε δεκτὴ μὲ τιμὲς καὶ φαίνεται ὅτι, τουλάχιστον ἐπιφανειακῶς, πέτυχε τοῦ σκοποῦ της, ἀφοῦ οἱ συζητήσεις μὲ τὸν Μανουὴλ διεξήχθησαν σὲ ἕνα πολὺ φιλικὸ κλίμα, ἀποτέλεσμα τῶν ὁποίων ἦταν ἡ συμφωνία νὰ σταλεῖ στὴν κινδυνεύουσα πόλη στρατιωτικὴ βοήθεια, ἐνῶ, ἀπὸ τὴν πλευρά του, ὁ Μανουὴλ θὰ δεχόταν τὴν ἕνωση μὲ τοὺς Ρωμαιοκαθολικοὺς καὶ φυσικὰ καὶ τὸ filioque[18]. Ὁ ἀσχοληθεὶς μὲ τὴ βασιλεία τοῦ Μανουὴλ Παλαιολόγου George Dennis πιστεύει ὅτι στὴ Θεσσαλονίκη ἐπεκράτησε, μετὰ τὶς συμφωνίες αὐτές, ἐνθουσιασμός, ἀφοῦ ἡ πόλη θὰ ἀνακουφιζόταν ἀπὸ τὸν τουρκικὸ κλοιὸ παραμερίζοντας τὰ δόγματα. Ὁ ἐνθουσιασμὸς αὐτὸς φαίνεται, πάντως, ὅτι περιοριζόταν στὰ μέλη τῆς αὐλῆς τοῦ Μανουήλ, στὶς δημοτικὲς ἀρχὲς καὶ σὲ ὁρισμένα μέλη τῆς ἐντοπίας λογιοσύνης καί, ἀσφαλῶς, στοὺς κύκλους τῶν φίλων τοῦ ἑνωτικοῦ Κυδώνη. Ἡ πλειοψηφία τῶν Θεσσαλονικέων μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν ἀρχιεπίσκοπο Ἰσίδωρο Γλαβᾶ, τὸν κλῆρο, τοὺς μοναχούς, ὅλοι εἶχαν ἀντίθετη ἄποψη· πολλοὶ μάλιστα ἀπὸ αὐτούς, μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν ἀρχιεπίσκοπο ἐγκατέλειψαν τὴν πόλη, ἔχοντας καὶ τὴν ὑποστήριξη τοῦ λαοῦ, ποὺ ἦταν ἀντίθετος μὲ τὴν ἐκκλησιαστικὴ πολιτικὴ τοῦ Μανουήλ. Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Γλαβᾶς ἐγκατέλειψε τὴν πόλη ἤδη ἀπὸ τὸ 1383 καὶ ἐγκαταστάθηκε στὴν Κωνσταντινούπολη· καθαιρέθηκε μάλιστα τὸν Σεπτέβριο τοῦ 1384, ἀλλ' ἐπέστρεψε στὴ Θεσσαλονίκη στὶς 26 Ὀκτ. 1393, ὅπου καὶ παρέμεινε ὡς τὸν θάνατό του (11 Ἰαν. 1396)[19]. Χαρακτηριστικές, ἐπὶ τοῦ προκειμένου, εἶναι δύο ὁμιλίες του, ὅπου κατηγορεῖ τὸν Μανουὴλ γιὰ ἀπαλλοτρίωση ἐκκλησιαστικῶν κτημάτων[20].

καὶ Loenertz, *ὅ.π.*, 331_{32}, 337_{38}, 345_{65}, 335_{12-14}.

17. Loenertz, *ὅ.π.*, 334_{20-34}.

18. Ὁ Κυδώνης μᾶς πληροφορεῖ ὅτι ὁ Μανουήλ, καὶ οἱ συνεργάτες του προφανῶς, ἐδέχθησαν τὴν ἕνωση καὶ τὸ filioque: *καὶ νῦν ἡμῖν τὴν πόλιν πεπεῖσθαι τοῖς αὐτοῖς τὸν Υἱὸν οἷσπερ καὶ τὸν πατέρα τιμᾶν*, Loenertz, *ὅ.π.*, 327_{14-15}. Ἡ αὐτὴ ἐπιστολὴ μεταφέρει καὶ τὸ κλῖμα τῆς ὑποδοχῆς τῶν παπικῶν στὴ Θεσσαλονίκη ποὺ ἦταν πολὺ θερμὸ καὶ ἐγκάρδιο. Πρβλ. καὶ τὸν Dennis, *ὅ.π.*, σ. 148, ποὺ σχολιάζει ὅτι κατ' αὐτὴν τὴν περίοδο ὁ Μανουὴλ ἦταν εὐνοϊκὰ διακείμενος πρὸς τὴν ἕνωση τῶν Ἐκκλησιῶν.

19. Λάμπρος, «Ἐπιστολαὶ τοῦ ἁγιωτάτου Ἰσιδώρου», *ὅ.π.*, σ. 400. Ὡς αἰτία τῆς καθαιρέσεώς του θεωρεῖται ἡ ἐγκατάλειψη τοῦ ποιμνίου του: *Ἔφυγες προδότης γενόμενος τοῦ σώματος καὶ τῶν μελῶν τοῦ Χριστοῦ, ἅτινά εἰσιν οἱ Χριστιανοί*, *ὅ.π.*, σ. 402. Ὁ Σπ. Λάμπρος, *ὅ.π.*, σσ. 402-403, συνδέει τὴ φυγή του ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη ἀπὸ τὸν φόβο τῶν Ὀθωμανῶν ποὺ λίγο πρὶν εἶχαν καταλάβει τὶς Σέρρες (19 Σεπτεμβρίου 1383)· ὁ ἴδιος –ὁ Γλαβᾶς– γράφοντας πρὸς τὸν μητροπολίτη Σερρῶν Ματθαῖον τὸν Φακρασῆ ἀναφέρεται στὰ γεγονότα τῶν Σερρῶν. Οἱ Θεσσαλονικεῖς, ὡστόσο, ζητοῦσαν ἐπιμόνως τὴν ἐπιστροφὴ τοῦ Ἰσιδώρου, ὁ ὁποῖος περιοριζόταν σὲ εὐχὲς καὶ ὑποθῆκες περὶ τῆς σωτηρίας τῶν ψυχῶν τους, ὅπως φαίνεται καὶ στὶς ἐπιστολὲς ποὺ ἐξέδωσε ὁ Σπ. Λάμπρος, ἀπὸ τὶς ὁποῖες προκύπτει ὅτι ὁ Γλαβᾶς ἦταν σχεδὸν ἔγκλειστος ἀπὸ τὸν Ἰωάννη Ε΄ Παλαιολόγο, Λάμπρος, *ὅ.π.*, σ. 405· πρβλ. ἐπιστολὴ Ζ΄ (382-386), Η΄ (387-341). Γιὰ τὴν καθαίρεσή του βλ. τὴν ἑπόμενη σημείωση.

20. Βλ. ἐπὶ τοῦ προκειμένου Βενιζέλος Χ. Χριστοφορίδης, *Ἰσιδώρου Γλαβᾶ, ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης, Ὁμιλίες*, τ. Α΄, Ε.Ε.Θ.Σ. - Τμῆμα Θεολογίας, τ. 1, 1992, Παράρτημα, ἀριθμ. 6, σσ.

Ἀπὸ ὅσα ἐξετέθησαν παραπάνω, ἐγείρονται ὁρισμένα ἐρωτηματικά, ὅπως, ἂν πράγματι, ὁ Μανουὴλ αὐτὸς ὁ ἴδιος δέχθηκε τὴν ἕνωση τῶν Ἐκκλησιῶν, πῶς αὐτὴ ἀναγγέλθηκε στοὺς Θεσσαλονικεῖς, πόσοι κληρικοὶ τὴν ἐδέχθησαν –ἂν τὴν ἐδέχθησαν–, τί μέτρα ἐλήφθησαν γιὰ τὴν προώθησή της. Τελικῶς, ὁ Μανουὴλ ἔδειξε μία φιλενωτικὴ τάση κατὰ τὴ δεδομένη περίοδο (1385-1387) γιὰ πολιτικοὺς λόγους προσδοκώντας στρατιωτικὴ βοήθεια ἀπὸ τὴ Δύση, τάση ποὺ ἀναίρεσε ὡς αὐτοκράτωρ. Ὡστόσο τὰ πάντα ἔληξαν, ὅταν μερικοὺς μῆνες ἀργότερα, τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1387, ἡ Θεσσαλονίκη ἔπεσε στὰ χέρια τῶν Ὀθωμανῶν. Πάντως, ἂν κρίνει κανεὶς ἀπὸ τὶς ἐπιστολὲς τοῦ Κυδώνη, στὴν Κωνσταντινούπολη ἡ ἕνωση τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ τὰ γεγονότα στὴ Θεσσαλονίκη ἐκεῖνο τὸ φθινόπωρο τοῦ 1386 προεκάλεσαν ἀντιδράσεις καὶ ἀπογοήτευση στὴ βυζαντινὴ πρωτεύουσα· ἐννοεῖται ἀπὸ πλευρᾶς φιλενωτικῶν. Ἀνάλογη θὰ ἦταν καὶ ἡ ἀντίδραση τῶν ἀνθενωτικῶν –ὑπενθυμίζουμε ὅτι τὴν κρίσιμη περίοδο τῶν συζητήσεων καὶ τῶν ἐπισκέψεων στὴν Κωνσταντινούπολη εἶχε καταφύγει ὁ μητροπολίτης Θεσσαλονίκης Ἰσίδωρος Γλαβᾶς. Γεγονὸς εἶναι, πάντως, ὅτι στὴ Θεσσαλονίκη ὑπῆρξαν ἀντιδράσεις καὶ κυρίως ἀπὸ τοὺς λατίνους ἡσυχαστές, ἐνῶ στὴν Κωνσταντινούπολη ἐπικρατοῦσε ἡ ἀντίληψη ὅτι ἡ πόλη μας τιμωρήθηκε ἀπὸ τὸν Θεὸ γιὰ τὴν ἐπιχειρηθεῖσα ἕνωση. Ὁ Μανουήλ, ἐξάλλου, ὡς αὐτοκράτωρ πλέον, ἐδέχθη σφοδρὴ κριτικὴ γιὰ τὶς προσπάθειές του νὰ συνεννοηθεῖ μὲ τοὺς Δυτικοὺς κατὰ τὸν καιρὸ ποὺ κυβερνοῦσε τὴ Θεσσαλονίκη, ἐνῶ ὁ Δημήτριος Κυδώνης, ὡς γνωστόν, δὲν ἔπαυσε νὰ διακηρύσσει τὴν ἕνωση μὲ ἀντάλλαγμα τὴ στρατιωτικὴ βοήθεια ἀπὸ τὴ Δύση.

Ἀπὸ πλευρᾶς Δυτικῶν, ὁ Πάπας Οὐρβανὸς δὲν βοήθησε, οὔτε στρατιωτικὴ βοήθεια ἔστειλε κατὰ τὰ συμφωνηθέντα ἐδῶ στὴ Θεσσαλονίκη· ἄλλωστε, αὐτὴν τὴν περίοδο ὁ Πάπας εὑρισκόταν σὲ διαμάχη μὲ τοὺς δυτικοὺς ἡγέτες. Ὑπάρχει, ὅμως, μία

10, 46-48 (ὁμιλία 28), ὅπου ἔμμεση, πλὴν σαφής, ἀναφορὰ περὶ τῆς ἀπαλλοτριώσεως τῶν *ἀναθημάτων* τῶν ἱερῶν οἴκων. Ὁ Μανουήλ, πράγματι, ἀπαλλοτρίωσε ἐκκλησιαστικὰ καὶ μοναστηριακὰ κτήματα, τὰ ὁποῖα ἐδόθησαν ὡς *πρόνοιες* σὲ στρατιωτικούς, *ὅ.π.*, σ. 10 καὶ σημ. 15, 12, ὁμιλία 38. Ὁ Ἰσίδωρος γιὰ νὰ μὴ θίξει τὸν Μανουὴλ ἐπιρρίπτει εὐθῦνες γιὰ τὴν ἀπαλλοτρίωση σὲ εἰσηγήσεις κακῶν συμβούλων του, Χριστοφορίδης, *ὅ.π.*, σ. 11, ὁμιλία 30, σ. 82 κ.ἑξ. καὶ Λάμπρος, *ὅ.π.*, σ. 350 κ.ἑξ. Πρβλ. Βενιζέλος Χριστοφορίδης, «Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης Ἰσίδωρος Γλαβᾶς καὶ τὰ κοινωνικὰ προβλήματα τῆς ἐποχῆς του», *Ε.Ε.Θ.Σ.Α.Π.Θ. 29* (1988) 549-552, 557, ὅπου τὸ ὑποκεφάλαιο «Ἀντίθεση στὴν ἀπαλλοτρίωση τῆς ἐκκλησιαστικῆς περιουσίας», ὅπου ὁ κ. Χριστοφορίδης στηρίζεται στὶς ὁμιλίες 28, 30 τοῦ Ἰσιδώρου, τὶς ὁποῖες ἐξέδωσε, τὸ 1992, στὴ μνημονευθεῖσα μελέτη. Γιὰ τὴν καθαίρεση τοῦ Ἰσιδώρου βλ. τοῦ ἴδιου, «Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης», *ὅ.π.*, σ. 547 κ.ἑξ., ὅπου, μεταξὺ τῶν ἄλλων αἰτιῶν, θεωρεῖται ἡ «αὐθαίρετη» ἐπέμβαση τοῦ Πατριάρχου Νείλου (1379-1388) στὰ διοικητικὰ τῆς μητροπόλεως Θεσσαλονίκης· ὁ Ἰσίδωρος εἶχε τιμωρήσει, γιὰ ἀγνώστους λόγους, τὸν ἡγούμενο τῆς μονῆς Ἁγίου Βασιλείου Δωρόθεο καὶ τὸν ἱερέα Ἀλληλούϊα, ποὺ κάνοντας χρήση τοῦ «ἐκκλήτου» προσέφυγαν στὸν Πατριάρχη, ποὺ προφανῶς τοὺς δικαίωσε· βλ. Χριστοφορίδης, «Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης», *ὅ.π.*, σσ. 547-548. Ἡ σύγκρουσή του αὐτὴ μὲ τὸν Πατριάρχη καὶ ἡ δυσαρέσκειά του ἔναντι τοῦ Μανουὴλ ἀπὸ τὴν ἀπαλλοτρίωση τῶν ἐκκλησιαστικῶν κτημάτων καὶ ὁ φόβος, ἴσως, τῆς καταλήψεως τῆς Θεσσαλονίκης συνέβαλαν στὴ φυγή του στὸ ἡσυχαστήριο τῶν Ξανθοπούλων στὴ Βασιλεύουσα. Ἡ ἐμμονή του μάλιστα νὰ παραμείνει στὴν Κωνσταντινούπολη, παρὰ τὶς προσπάθειες τοῦ Πατριάρχου νὰ ἐπανέλθει στὴν ἕδρα του, ὁδήγησαν στὴν καθαίρεσή του τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1384· βλ. Χριστοφορίδης, «Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης», *ὅ.π.*, σσ. 558-559· γιὰ τὴν ἄρση τῆς καθαιρέσεώς του βλ. τοῦ ἴδιου, *ὅ.π.*, σ. 566 κ.ἑξ. Ἐνδιαφέρον πάντως, τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Ἰσίδωρος πρὸ τῆς φυγῆς του ἐξεφώνησε λόγο, ὅπου προέτρεπε ἱερεῖς, μοναχούς, στρατιωτικούς, εὐγενεῖς νὰ ὑπερασπισθοῦν τὴν πόλη μας, Χριστοφορίδης, *Ἰσιδώρου Γλαβᾶ ὁμιλίες*, ὁμιλίες 12 καὶ 37, καὶ «Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης», *ὅ.π.*, σσ. 552-553.

ἐπιστολὴ τοῦ Οὐρβανοῦ στὸν Ἄγγελο Correr, ἐπίσκοπο τοῦ Castello –τὸν κατοπινὸ Πάπα Γρηγόριο ΙΖ΄ – ἀπὸ 9 Ἀπριλίου 1388, μὲ τὴν ὁποία διέτασσε νὰ ἐξοπλισθοῦν δύο γαλέρες μὲ ἐθελοντὲς ποὺ θὰ ξεκινοῦσαν ἀπὸ τὴ Βενετία γιὰ νὰ βοηθήσουν τοὺς Ἕλληνες[21]. Ἦταν ἀργὰ πιά, ἀφοῦ τὰ πάντα εἶχαν κριθεῖ.

Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης ΑΘ. Ε. ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗΣ

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ ΚΑΙ NIŠ ΤΗΣ ΣΕΡΒΙΑΣ: ΜΙΑ ΠΕΡΙΠΕΤΕΙΑ ΤΟ 1737-1738

Ἕνα ἀπὸ τὰ δραματικὰ γεγονότα ποὺ ἕνωσαν Ἕλληνες καὶ Σέρβους στὴ μακραίωνη πορεία τῆς αἰχμαλωσίας τους εἶναι μία λεπτομέρεια χαμένη στὴ ροὴ τῶν γεγονότων τῆς ἱστορίας· τὸ γεγονὸς αὐτὸ συνέβη τὸν Αὔγουστο τοῦ 1737 καὶ οἱ συνέπειές του ἀκολούθησαν καὶ τὰ ἑπόμενα ἔτη. Αὐτὴ τὴ λεπτομέρεια θὰ ἐκθέσουμε ἀμέσως παρακάτω καὶ ἔχει μάλιστα σχέση μὲ τὴ Θεσσαλονίκη καὶ τὴ Μακεδονία, μολονότι ἔλαβε χώρα στὴν πόλη Niš (Νίσσα) τῆς Ν. Σερβίας, τετρακόσια χιλιόμετρα ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη. Πρόκειται γιὰ μία ἄγνωστη πτυχὴ τῆς ἱστορίας τῶν δύο λαῶν, ἡ ὁποία, ἐξ ὅσων γνωρίζω εἶναι ἄγνωστη στοὺς Ἕλληνες καὶ Σέρβους ἐρευνητές[1]. Τὴν ἀποκαλύπτουν, ὡστόσο, τὰ γαλλικὰ ἀρχεῖα.

Τὸ γεγονὸς αὐτὸ συνέβη κατὰ τὸν Τουρκοαυστριακὸ πόλεμο (1737-1738), ὁπότε οἱ Ὀθωμανοὶ κατέλαβαν πάλι τὴ Niš μετὰ ἀπὸ ὀλιγόχρονη αὐστριακὴ κυριαρχία ποὺ κράτησε περὶ τὰ εἴκοσι ἔτη: 1718-1738[2]. Σημειωτέον ὅτι κατὰ τὴ σύντομη αὐστριακὴ κυριαρχία στὴν περιοχὴ τῆς Ν. Σερβίας ἀναπτύχθηκε ἡ τοπικὴ αὐτοδιοίκηση ποὺ εἶχε τὶς ρίζες της στὴν παραδοσιακὴ πατριαρχικὴ δομὴ αὐτοδιοικήσεως τοῦ σερβικοῦ χωριοῦ ποὺ διατηρήθηκε καὶ στὶς ἑπόμενες δεκαετίες[3]. Ἡ Niš, ἄλλωστε, ἀποτελοῦσε στρατηγικὸ σημεῖο στὴ ΝΑ Εὐρώπη ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους ἀκόμη χρόνους, ἀφοῦ ἀπ' ἐδῶ, ἀπὸ τὴ Ναϊσσό, ποὺ εἶναι καὶ ἡ ἱστορικὴ ὀνομασία τῆς Niš, περνοῦσε ἡ Ἐγνατία ὁδός. Τὸ αὐτὸ ἴσχυε καὶ γιὰ τοὺς Αὐστριακοὺς στὴ δεδομένη συγκυρία, ἐννοεῖται τοῦ τουρκοαυστριακοῦ πολέμου. Πράγματι, τὴν ἐποχὴ ποὺ μᾶς ἀφορᾶ οἱ Ὀθωμανοὶ ἔστειλαν πολυπληθὲς στράτευμα κατὰ τῶν Αὐστριακῶν μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν σερασκέρη στρατάρχη Ἀχμὲτ Κιοπρουλοῦ πασᾶ[4]. Κατὰ τὴν πολιορκία ζοῦσαν στὴ Niš καὶ τὴν περιοχή

---

21. George - Dennis, *ὅ.π.*, σ. 150.

1. Μικρὴ μόνον ἀναφορὰ κάνει ὁ Ἀπ. Ε. Βακαλόπουλος, *Ἱστορία τῆς Μακεδονίας 1354-1833*, Θεσσαλονίκη 1969, σ. 263 σημ. 3, ὅπου γράφει ὅτι μετὰ τὴν πολιορκία τῆς Niš ἐμφανίσθηκε στάση τοῦ ἐμπορίου στὴ Μακεδονία.

2. Βλ. Peter F. Sugar, *Ἡ Νοτιοανατολικὴ Εὐρώπη κάτω ἀπὸ Ὀθωμανικὴ κυριαρχία (1354 - 1804)*, τ. Β΄, μτφρ. Παυλίνα Χρ. Μπαλονξῆ, ἐκδ. Σμίλη, Ἀθήνα 1994, σ. 175, ὅπου ὁ λόγος γιὰ τὸν τουρκοαυστριακὸ πόλεμο, τὶς ἀπώλειες τῶν Αὐστριακῶν καὶ τὴν παρέμβαση τοῦ Γάλλου πρεσβευτῆ στὴν Κωνσταντινούπολη στὴν ὑπογραφὴ τῆς συνθήκης τοῦ Βελιγραδίου (1739).

3. Μαρία Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου, *Οἱ βαλκανικοὶ λαοί - Ἀπὸ τὴν τουρκικὴ κατάκτηση στὴν ἐθνικὴ ἀποκατάσταση (14ος-19ος αἰ.)*, ἐκδ. Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2000, σ. 9.

4. Ὁ Ἀχμὲτ Κιοπρουλοῦ ὀνομάσθηκε διοικητὴς τῆς Θεσσαλονίκης, ὅταν βρισκόταν στὴ Niš ἐπικεφαλῆς (σερασκέρης) τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ. Ὅπως, ὅμως, θὰ δοῦμε παρακάτω καθυστέρησε ἀρκετὰ νὰ κατέλθει στὴ Θεσσαλονίκη καὶ νὰ ἀναλάβει τὰ καθήκοντά του καὶ τὸν ἀντικαθιστοῦσε, κατὰ τὴ συνήθεια τῆς τουρκικῆς διοικήσεως, ὁ μουσελίμης. Ὁ Κιοπρουλοῦ ἔφθασε στὴν πόλη μας στὶς 10 Σεπτεμβρίου 1744· βλ. N. Svoronos, *Le commerce de Salonique au XVIIIe siècle*, Paris, P.U.F., 1996, σ. 22, σημ. 7 (στὸ ἑξῆς: Svoronos, *Le commerce*).